

วารสารวิชาการ
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

อำนาจของนักวิจารณ์: การสร้างองค์ความรู้ทางการวิจารณ์และ
พลวัตของการปรับเปลี่ยนวรรณคดีวิจารณ์ในประเทศไทย

Power of Critic: To Build Critical Knowledge and
Dynamic of Change for Literary Criticism in Thailand

อรพินท์ คำสอน

นักศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต

สาขาภาษาไทย (วรรณคดีไทย)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

A b s t r a c t

A purpose of this study is a power of critic in a historical literary criticism in Thailand — since the regime of King Rama V until now. In order to point out the role of critic; who has been significant to create a body of critical knowledge, to make changes of critical forms, contents, concepts, theories, spaces and practices, which to drive dynamic change of literary critical trends and movements. There are 4 major critics' groups, namely; kings and elites, journalists, literary scholars and readers. Additionally, this is to present a history of critical fighting of scramble leaders and areas, more than one century in Thailand.

Keywords:

Critics, Knowledge, Power, Dynamics,
Literary Criticism, Change, Thailand

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาอำนาจของนักวิจารณ์ในประวัติศาสตร์วิจารณ์วิจิตรนิพนธ์ ซึ่งเริ่มต้นในสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบัน เพื่อชี้ให้เห็นบทบาทสำคัญของนักวิจารณ์คือ การสร้างองค์ความรู้ทางด้านวรรณคดีวิจารณ์การสร้างการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านรูปแบบ เนื้อหา แนวคิดทฤษฎี พื้นที่ และปฏิบัติการของวรรณคดีวิจารณ์ รวมถึงการสร้างพลวัตของการปรับเปลี่ยนกระแสและทิศทางการวิจารณ์ โดยศึกษานักวิจารณ์สำคัญ 4 กลุ่มคือ กษัตริย์และ ขุนชั้นนำ นักหนังสือพิมพ์ นักวิชาการด้านวรรณคดี และนักอ่าน นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นถึงการต่อสู้และการช่วงชิงตำแหน่งผู้นำและพื้นที่วิจารณ์ของนักวิจารณ์ตลอดช่วงเวลาหนึ่งศตวรรษในประเทศไทย

คำสำคัญ:

นักวิจารณ์ ความรู้ อำนาจ พลวัต วรรณคดีวิจารณ์
ความเปลี่ยนแปลง ประเทศไทย

อำนาจของนักวิจารณ์: การสร้างองค์ความรู้ทางการวิจารณ์และพลวัต...

บทนำ

ทิศทางการศึกษาวรรณคดีวิจารณ์ในประเทศไทยพบว่าแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะดังนี้ ลักษณะแรก คือ การศึกษาเชิงประวัติและพัฒนาการวรรณคดีวิจารณ์เฉพาะช่วงเวลาตั้งแต่เห็นได้จาก *ทอไหมในสายน้ำ 200 ปีวรรณคดีวิจารณ์ไทย (2325-2525)* (ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ และ ดวงมน จิตรจำนงค์, 2541) ลักษณะและวิวัฒนาการของการวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศไทยในรอบหนึ่งศตวรรษ (พ.ศ. 2419-2519) (สัญญา สังขพันธานนท์, 2529) *วรรณกรรมวิจารณ์* (สัญญา สังขพันธานนท์, 2539) และการศึกษาในหัวข้อ “12 ปี วรรณคดีวิจารณ์ไทย (2526-2538)” (ธนศ เศวตร์ภาดา, 2543) ลักษณะที่สองคือ การศึกษาวรรณคดีวิจารณ์ในประเด็นเฉพาะ เช่น การศึกษาพลังปัญญาในบทวิจารณ์ ใน พลังการวิจารณ์: วรรณศิลป์ (รื่นฤทัย และคณะ, 2547) และการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของบทวิจารณ์ในพื้นที่สื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออินเทอร์เน็ต ในงานวิจัยเรื่อง *การวิจารณ์วรรณศิลป์: รอยต่อระหว่างวัฒนธรรมลายลักษณ์กับสื่อสิ่งพิมพ์* (อรพินท์ คำสอน และกรรณิการ์ ถนนมปัญญารักษ์, 2557)

จากการทบทวนผลงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีวิจารณ์ในประเทศไทย ผู้ศึกษาพบช่องว่างทางการศึกษาทั้งในแง่มุมมองและภาพรวมเชิงประวัติ กล่าวคือยังไม่มีผู้ใดศึกษาสถานะและบทบาทของนักวรรณคดีวิจารณ์ ทั้งๆที่เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของวรรณคดีวิจารณ์ เพราะนักวิจารณ์เหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นการสร้างและส่งทอดองค์ความรู้ ด้านวรรณคดีวิจารณ์ให้กับสังคมเท่านั้น แต่ยังมีอำนาจในการขับเคลื่อนกระแสและทิศทางการวิจารณ์ในแต่ละช่วงเวลาด้วย ขณะเดียวกันก็พบว่ายังขาดการศึกษาประวัติวรรณคดีวิจารณ์ลายลักษณ์ของประเทศไทยในภาพรวมนับตั้งแต่จุดกำเนิดจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2432-2560)

ด้วยเหตุนี้เพื่อช่วยเติมเต็มช่องว่างทางการศึกษาดังกล่าว การศึกษาค้นคว้าจึงเน้นบทบาทของนักวิจารณ์แต่ละกลุ่มที่เกิดขึ้นตั้งแต่จุดกำเนิดจนถึงปัจจุบัน ซึ่งพบว่ามียุคสมัยนักวิจารณ์สำคัญ 4 กลุ่มคือ กษัตริย์และชนชั้นนำ นักหนังสือพิมพ์ นักวิชาการด้านวรรณคดี และนักอ่าน โดยชี้ให้เห็นปัจจัยของการก่อตัวของกลุ่มนักวิจารณ์ พื้นที่ในการสร้างปฏิบัติการวิจารณ์ และรวมไปถึงการสร้างแนวคิด องค์ความรู้ และเครื่องมือในการวิจารณ์ของนักวิจารณ์แต่ละกลุ่ม ขณะเดียวกันยังชี้ให้เห็นพลวัตของการเปลี่ยนแปลงขององค์ความรู้ ทิศทาง และกระแสวรรณคดีวิจารณ์ที่เกิดขึ้นตลอดประวัติศาสตร์ของวรรณคดีวิจารณ์ในประเทศไทยจากอำนาจของนักวิจารณ์ไปพร้อมกันด้วย

นอกจากนี้ การสถาปนาองค์ความรู้ทางการวิจารณ์ของกลุ่มนักวิจารณ์ใหม่ ๆ ตลอดประวัติศาสตร์การวิจารณ์ในประเทศไทยก่อให้เกิดการปะทะต่อสู้แย่งชิง และเบียดขับกันขององค์ความรู้และทัศนะเชิงวิจารณ์ระหว่างนักวิจารณ์กลุ่มเดิมที่ครอบครององค์ความรู้และพื้นที่การวิจารณ์อย่างมั่นคงในช่วงเวลานั้นกับนักวิจารณ์กลุ่มใหม่ที่เสนอองค์ความรู้ทางการวิจารณ์ใหม่ ๆ ที่ท้าทายองค์ความรู้และพื้นที่ของการวิจารณ์ที่นักวิจารณ์กลุ่มเดิมครอบครองอยู่เพื่อช่วงชิงการเป็นผู้นำและสร้างความชอบธรรมให้กับความรู้ทางการวิจารณ์ของกลุ่มตน ปรัชญาการณที่เกิดขึ้นกับกลุ่มนักวรรณคดีวิจารณ์ของไทยเช่นนี้สอดคล้องกับทัศนะของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ที่ชี้ให้เห็นว่าการต่อสู้ของความจริงและความรู้รูปแบบต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่า แต่ละยุค แต่ละสมัยมีความพยายามช่วงชิงการสถาปนาความจริงเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับชุดของความรู้ของตน ชุดของความรู้ที่ชนะก็คือชุดที่สามารถอ้างหลักของความเป็นสากลได้มากกว่า ด้วยเหตุนี้ ประวัติศาสตร์ของการต่อสู้แสดงถึง

อำนาจของนักวิจารณ์: การสร้างองค์ความรู้ทางการวิจารณ์และพลวัต...

การก่อตัวขึ้นมาของความรู้และความจริงอย่างหนึ่ง โดยที่ประวัติศาสตร์ของการต่อสู้นั้นจะก่อให้เกิดความเข้าใจความจริงแบบใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ ในประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ระหว่างความจริงต่างๆ เมื่อระบอบความจริงใดชนะ ก็จะกลายเป็นความจริงที่ยึดถือกันเป็นสากระบอบใหม่ (อาณันท์ กาญจนพันธุ์, 2555, 72-88)

หากมองประวัติศาสตร์การต่อสู้ในการสร้างความรู้ของวรรณคดีวิจารณ์ในประเทศไทยตามทัศนะฟูโกต์ ผู้ศึกษาเห็นว่าเป็นประเด็นศึกษาที่น่าสนใจ ซึ่งจะช่วยเปิดมิติการศึกษาวรรณคดีวิจารณ์ของไทยในมุมมองใหม่ และอาจช่วยให้ได้คำตอบของการศึกษาใหม่ๆ ขึ้นได้ โดยเฉพาะอำนาจและบทบาทสำคัญของนักวิจารณ์ในการสร้างองค์ความรู้ทางการวิจารณ์และพลวัตของการปรับเปลี่ยนวรรณคดีวิจารณ์ในประเทศไทย ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนกลุ่มผู้นำด้านวรรณคดีวิจารณ์ ไม่เพียงแต่เกิดการปรับเปลี่ยนทั้งในด้านรูปแบบ เนื้อหา แนวคิด ทฤษฎี พื้นที่ และปฏิบัติการของวรรณคดีวิจารณ์ของกลุ่มผู้วิจารณ์เท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนมุมมอง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจารณ์และการประเมินคุณค่าของผู้คนต่อตัวบทวรรณคดี (text) จากการมองและใช้เครื่องมือแบบหนึ่งไปสู่การมองและใช้เครื่องมืออีกแบบหนึ่ง จนทำให้การมองตัวบทที่คุ้นเคยกลายเป็นสิ่งใหม่และต่างไปจากเดิม ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดในเรื่องต่อไป

กษัตริย์และชนชั้นนำ : ผู้สร้างมาตรฐานและคุณค่าของวรรณคดี

การก่อตัวขึ้นของนักวิจารณ์และวรรณคดีวิจารณ์ลายลักษณ์ในประเทศไทยปรากฏขึ้นครั้งแรกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับการสนับสนุนจากปัจจัยการเปลี่ยนแปลง

ที่เกิดขึ้นหลายประการ กล่าวคือ ในยุคนั้นถือว่าเป็นห้วงเวลาสำคัญของการพัฒนาประเทศจากแบบจารีตประเพณีดั้งเดิมของไทยไปสู่ความทันสมัย แบบตะวันตกความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้เกิดมาจากความยินยอมพร้อมใจของชนชั้นนำและความพร้อมของประเทศ แต่เกิดจากอิทธิพลของมหาอำนาจชาติตะวันตกที่ทะลุมเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศสที่แผ่แสนยานุภาพมาประชิดติดประเทศของเรา จนทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่า หากไม่ปรับปรุงประเทศให้มีความทันสมัยมากขึ้นจะเป็นอันตรายต่อเอกราชของชาติ จึงมีพระราชดำรินำประเทศเข้าสู่ยุคใหม่ด้วยการเป็นฝ่ายเลือกรับและปรับเปลี่ยนด้วยตนเองมากกว่าที่จะถูกบังคับให้ปรับเปลี่ยนตามความต้องการของชาติมหาอำนาจเหมือนที่เกิดขึ้นกับประเทศเพื่อนบ้าน ไม่ว่าจะเป็นพม่า กัมพูชา ลาว และเวียดนาม ดังนั้น ในยุคนี้นี้จึงเป็นยุคที่สังคมไทยเปิดรับและปรับใช้วิทยาการและแนวคิดใหม่ๆ จากประเทศตะวันตกมาปฏิรูปประเทศอย่างรวดเร็วในทุกด้าน ทั้งการปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนาขนบประเพณี และการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคแบบตะวันตก เช่น ตัดถนน สร้างสะพาน กิจการรถไฟ และการประปา

แควตงวรรณคดีก็เกิดการปรับเปลี่ยนครั้งใหญ่ด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ช่วงเวลาดังกล่าวมีคนไทยจำนวนหนึ่งกลับมาจากการศึกษาและดูงานในยุโรปและอเมริกา และได้นำแบบอย่างการเขียนวรรณกรรมแบบตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย ส่งผลให้งานวรรณกรรมของไทยทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมทั้งด้านรูปแบบเนื้อหา แนวคิด และกลวิธีการประพันธ์ เนื่องจากรับอิทธิพลการแต่ง

อำนาจของนักวิจารณ์: การสร้างองค์ความรู้ทางการวิจารณ์และพลวัต...

วรรณกรรมจากตะวันตกเข้ามาผสมผสานกับการแต่งวรรณกรรมไทย งานวรรณกรรมรูปแบบใหม่เหล่านี้ได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นทั้งในหมู่นักเขียนและนักอ่าน จนทำให้การสร้างและเสพงานวรรณคดีรูปแบบเก่าถดถอยลง

สิ่งที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าความแข็งแกร่งของวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ของไทยตั้งแต่อดีตผูกพันอยู่กับวัฒนธรรมมุขปาฐะ เพราะศิลปะไทยเดิมก่อตัวขึ้นในชุมชน ทั้งศิลปินผู้สร้างงาน ผู้รับหรือผู้เสพงานและผู้วิจารณ์ต่างอยู่ในชุมชนเดียวกัน โดยมีได้แบ่งแยกกันอย่างเด็ดขาด การวิจารณ์มุขปาฐะส่วนใหญ่จึงเป็นการติเพื่อก่อในหมู่นักปราชญ์ด้วยกัน หรือในหมู่ครูกับศิษย์ต่อมาเมื่อสังคมไทยได้รับแรงกระตุ้นและการผลักดันจากการได้สัมผัสกับวัฒนธรรมตะวันตก การวิจารณ์วรรณกรรมจึงต้องปรับตัวให้เป็น “สาธารณะ” และเป็น “สากล” ด้วยการปรับการวิจารณ์มุขปาฐะเป็นการวิจารณ์ลายลักษณ์ วรรณคดีวิจารณ์แบบลายลักษณ์จึงเริ่มปรากฏขึ้นในช่วงนี้

นอกจากนี้ ความกดดันจากภายนอกได้ก่อให้เกิดการปะทะกันระหว่างความรู้เดิมของไทยกับความรู้ใหม่แบบตะวันตกภายในประเทศ ส่งผลให้กษัตริย์และชนชั้นนำพยายามหาทิศทางที่เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย โดยพยายามที่จะรักษาสมดุลระหว่าง “การปกป้องความรู้เดิม” เพราะยังคงหวงแหนเสียดายและภาคภูมิใจในวัฒนธรรมอันสูงส่งของตน ไปพร้อมๆ กับ “การปรับตัวเข้ากับความทันสมัยแบบสากล” แนวคิดดังกล่าวนับเป็นจุดมุ่งหมายหลักในการจัดตั้งหอพระสมุดวชิรญาณ สำหรับพระนครด้วยเช่นกันเพราะในด้านหนึ่งเป็นเครื่องเชิดหน้าชูตาแก่บ้านเมือง ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรต้นแบบจากหอสมุดแห่งชาติอังกฤษและ

หอสมุดแห่งชาติฝรั่งเศส ขณะที่เสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปใน พ.ศ. 2440 ด้วยเหตุนี้ ในพ.ศ. 2448 ทรงตั้งหอพระสมุดวชิรญาณ สำหรับ พระนคร ตามพระดำริที่ว่า

มหานครอันรุ่งเรืองในนานาประเทศย่อมมีหอสมุดสำหรับ เมืองเป็นที่ส่ำสมแลเก็บรักษาบรรดาหนังสือ ซึ่งเป็นวิद्याสมบัติ สำหรับชนชาตินั้นๆ นับเป็นสิ่งสำคัญในรัฐบาลอย่าง 1 แลหอสมุด เช่นนั้นยังหาได้จัดขึ้นในสยามประเทศไม่ หอสมุดนี้จะเป็น คุณเกิดประโยชน์ แลเปนเกียรติแก่บ้านเมือง ...

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ, 2459, 1-2)

ในอีกด้านหนึ่งหอพระสมุดวชิรญาณ สำหรับพระนคร ยังเป็น ประจักษ์พยานที่แสดงความเป็นอารยะของชาติไทยที่มีรากฐานทาง วัฒนธรรมอันยาวนานทัดเทียมกับมหาอำนาจชาติตะวันตก โดยเฉพาะ มรดกทางวรรณศิลป์ที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีต การที่จะแสดงความรุ่งเรือง และความมั่งคั่งดังกล่าวได้ จำเป็นต้องมีการรวบรวมและเรียบเรียง วรรณคดีเชิงประวัติไปพร้อมกัน เนื่องจากชนบการเขียนวรรณคดีสมัย โบราณ โดยเฉพาะในสมัยอยุธยาไม่นิยมระบุชื่อผู้แต่งและสมัยที่เขียนไว้ ในผลงาน หรือถ้ามีก็ระบุไว้แต่เพียงราชทินนามหรือตำแหน่งมากกว่าที่ จะระบุชื่อผู้แต่ง นอกจากนี้ ผลงานวรรณกรรมยังสืบทอดด้วยวัฒนธรรม มุขปาฐะ และต้นฉบับตัวเขียนไม่ครบสมบูรณ์ เพราะถูกทำลายในช่วง สงครามก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 จึงทำให้งานวรรณคดีบางชิ้นยัง ไม่อาจระบุผู้แต่งและยุคสมัยที่แต่งได้ พันธกิจสำคัญของหอพระสมุด วชิรญาณจึงไม่ใช่แต่จะเพียงหาหนังสือให้ครบทุกเรื่องเท่านั้น แต่ยัง

อำนาจของนักวิจารณ์: การสร้างองค์ความรู้ทางการวิจารณ์และพลวัต...

ต้องการให้หนังสือทุก ๆ เรื่องที่มีในหอพระสมุดวชิรญาณ และฉบับที่ห้องสมุดพิมพ์ต้องเป็นฉบับที่ถูกต้องอย่างดีที่สุดเท่าที่จะเป็นได้ จึงจำเป็นต้องชำระหนังสือเพิ่มเติมในการชำระหนังสือต้องทำ 2 อย่าง คือ 1) ชำระเนื้อความโดยเฉพาะเรื่องโบราณต้องตรวจสอบหนังสืออื่นๆ ซึ่งกล่าวถึงเรื่องราวที่จะพิมพ์ เก็บความมาลงคำอธิบายไว้มีหนังสือที่จะพิมพ์นั้นเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องดีขึ้น 2) การชำระถ้อยคำ คือหนังสือเก่าซึ่งถ้อยคำวิปาสคลาดเคลื่อน เพราะคัดเขียนห้นมาหลายต่อ หรือมีผู้เอาไปแก้ไขตกเติมให้ผิดของเดิมไปเสีย ในการชำระหนังสือเช่นนี้ต้องหาต้นฉบับไว้หลาย ๆ ฉบับสำหรับสอบทานกัน ผู้ศึกษาเห็นว่าการกระทำเช่นนี้ในด้านหนึ่งถือเป็นการสร้างมาตรฐานกลางของตัวบทวรรณคดี แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เป็นสิ่งที่น่าเสียดายว่ามาตรฐานดังกล่าวได้ลดทอนความรู้มรดกตัวบทท้องถิ่น อันแสดงถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมย่อยให้ลดลงไปพร้อมกันด้วย

จากเหตุผลข้างต้นชี้ให้เห็นว่า กรอบและพันธกิจของหอพระสมุดวชิรญาณเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ของวรรณคดีวิจารณ์แนวทางแรกคือ การวิจารณ์เชิงประวัติ ขณะเดียวกันกษัตริย์และชนชั้นที่ทรงรับตำแหน่งกรรมการและผู้มีภารกิจเกี่ยวข้องกับหอพระสมุดวชิรญาณถือว่าเป็นนักวิจารณ์รุ่นบุกเบิกกลุ่มแรกของไทยด้วย ไม่ว่าจะเป็นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะผู้ก่อตั้งหอพระสมุดฯ ทรงพระราชนิพนธ์ “พระราชวินิจฉัยเรื่องกฤษฎาสอนน้อง” นับเป็นบทวิจารณ์เชิงประวัติชิ้นแรกๆ ที่ชี้ให้เห็นถึงวิธีการสืบหาที่มาของเรื่อง กฤษฎาสอนน้อง ทั้งในแง่ประวัติความเป็นมาของผู้แต่ง และที่มาของเรื่อง (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2556) หรือ “พระราชวิจารณ์ว่าด้วยนิทานชาดก” (พ.ศ. 2448) ซึ่งทรงชี้ให้เห็นถึงประวัติความเป็นมา

พัฒนาการและการเรียบเรียง รวมถึงจุดมุ่งหมายในการแต่งและเรียบเรียงชาดกต่างๆ

นอกจากนี้ยังมีผลงานขององค์สภานายกของหอพระสมุดฯ สำคัญสองพระองค์ คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชนิพนธ์และพระราชนิพนธ์คำนำคั่นคว่ำวรรณคดีเชิงประวัติ หลายชิ้นที่สำคัญได้แก่ พระราชนิพนธ์เรื่องบ่อเกิดรามเกียรติ์ (2456) ท้าวแสนปม และลิลิตนารายณ์สิบปาง และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพที่ทรงตั้งพระทัยว่า วรรณคดีทุกเล่มที่จัดพิมพ์จะต้องมีการชำระต้นฉบับอย่างละเอียด ซึ่งในพระนิพนธ์คำนำจะกล่าวถึงขั้นตอนการชำระต้นฉบับ ผู้แต่ง ภูมิหลัง และประวัติที่มาของเรื่อง เช่น คำนำเรื่องพระร่วงและอธิบายเรื่องหนังสือนางนพมาศ (2457) อธิบายเรื่องหนังสือมหาชาติ (2459) ลิลิตยวนพ่าย (2465) ประวัติสุนทรภู่ (2465) อธิบายว่าด้วยเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ (2467) ตำนานเรื่องสามก๊ก (2471) อาจนับได้ว่า พระราชนิพนธ์คำนำจำนวนมากของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพถือว่าเป็นผู้วางรากฐานการศึกษาทั้งประวัติ วรรณคดีและวรรณคดีเชิงประวัติไว้อย่างเป็นระบบ และแนวทางการวิจารณ์เหล่านี้ยังได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นข้อมูลสำคัญของการเรียบเรียงประวัติวรรณคดีในยุคต่อมา ซึ่งยอมรับและใช้สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

รากฐานขององค์ความรู้ด้านวรรณคดีวิจารณ์เชิงประวัติที่กำลังเกิดขึ้นในยุคต้นกำเนิดเหล่านี้มีนักวิชาการทางด้านวรรณกรรมได้สืบทอดและพัฒนาเพื่อสืบค้นทั้งประวัติผู้แต่งและประวัติการเขียนวรรณคดีในยุคต่อมา ไม่ว่าจะเป็นผลการศึกษาของพระวรวงศ์วิสิฐ ในคำนำหนังสือคู่มือกำสรวลศรีปราชญ์ คำนำ คู่มือลิลิตพระลอ ธนิต อยู่อุทอิ

อำนาจของนักวิจารณ์: การสร้างองค์ความรู้ทางการวิจารณ์และพลวัต...

ใน “บันทึกเรื่องผู้แต่งนิราศพระแท่นดงรัง” ฉันทิพย์ กระแสสินธุ์ ในการศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติศาสตร์งานวรรณคดีโดยการวินิจฉัยถอดความและอธิบายอีกหลายเรื่อง เช่น กำสรวลศรีปราชญ์ ลิลิตพระลอ โคลงสรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์ และทวาทศมาสโคลงตัน

อย่างไรก็ดี ผู้ศึกษาพบว่าในปัจจุบันยังมีการผลิตซ้ำและสืบทอดองค์ความรู้ของนักวิจารณ์กลุ่มแรก ผ่านบทวิจารณ์และพระราชนิพนธ์ คำนำอันเป็นผลงานของหอพระสมุดวชิรญาณ ทั้งในแวดวงวรรณคดีศึกษาหอพระสมุดวชิรญาณและกรมศิลปากร นับเป็นการย้ำและให้การรับรองจนทำให้ข้อสันนิษฐานที่เสนอไว้เหล่านั้นกลายเป็นข้อเท็จจริง หรือข้อยุติขั้นสุดท้ายของผู้ผู้เชี่ยวชาญ นี่คงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้ศึกษารุ่นต่อมาขาดความพยายามสืบค้นและเสาะหาข้อสันนิษฐานอื่นไปอย่างน่าเสียดาย จึงต่างจากข้อสันนิษฐานในการศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติหลายเรื่องของนักวิจารณ์ในชั้นหลัง ที่ยังคงอยู่ในสถานะข้อเสนอลายเปิดที่เปิดโอกาสให้ผู้ศึกษาในชั้นหลังสามารถที่จะโต้แย้งได้หากมีหลักฐานหรือข้อสันนิษฐานใหม่ที่สามารถหักล้างข้อสันนิษฐานเดิมได้อยู่เสมอ ดังเช่นในกรณีของ ม.ร.ว.สุมนชาติ สวัสดิ์กุล ให้ข้อสันนิษฐานใหม่ที่โต้แย้ง *ตำนานศรีปราชญ์* ของพระยาปรียดิตรมธาดา (แพ) ที่ลงพิมพ์ในหนังสือ *วิทยาคารย* ซึ่งช่วยสร้างความรุ่มรวยให้การวิจารณ์ในแนวนี้นี้ต่อไป

นักหนังสือพิมพ์ : ผู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของวรรณคดีและสังคม

อิทธิพลของประเทศมหาอำนาจชาติตะวันตกเริ่มส่งผลต่อการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยในหลายด้านดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ไม่ได้กระตุ้นให้เกิดการรวมตัวเฉพาะนักวิจารณ์รุ่นบุกเบิกเท่านั้น แต่ยัง

มีนักวิจารณ์อีกกลุ่มนี้ที่ค่อยๆ ก่อร่างขึ้นในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เห็นการก่อรูปของนักวิจารณ์และองค์ความรู้ของการวิจารณ์กลุ่มใหม่นี้ได้อย่างชัดเจนขึ้น ผู้ศึกษาเห็นว่าควรต้องย้อนกลับไปพิจารณาตั้งแต่จุดกำเนิดของหนังสือพิมพ์ยุคต้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพบว่า ดำเนินตามต้นแบบของหนังสือพิมพ์อเมริกาที่หมอบรัดเลย์มิชชันนารีชาวอเมริกันนำเข้ามาเผยแพร่ครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเนื้อหาในหนังสือพิมพ์ส่วนหนึ่งเน้นการรณรงค์ต่อต้านความอยุติธรรมในสังคมสะท้อนปัญหาสังคมและเศรษฐกิจ วิพากษ์วิจารณ์สภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยที่เป็นอุปสรรคต่อแนวคิดทางด้านเสรีภาพ เช่น ความด้อยโอกาสของสตรี การให้ผลประโยชน์กับผู้ใหญ่ ระบบอุปถัมภ์ในสังคม และการแบ่งแยกทางชนชั้น พร้อมให้ความรู้ ตลอดจนความบันเทิง จึงอาจกล่าวได้ว่า หนังสือพิมพ์เปิดพื้นที่เวทีสาธารณะของการวิจารณ์ขึ้นเป็นครั้งแรก ซึ่งส่งผลให้ผู้คนทั่วไปในสังคมเริ่มคุ้นเคยกับการวิจารณ์ แต่การวิจารณ์ยังเน้นเพียงประเด็นของผู้คน เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเท่านั้น

ต่อมานับตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กลุ่มผู้ทำหนังสือพิมพ์เปลี่ยนมือจากมิชชันนารีชาวตะวันตกกับชนชั้นนำสยามมาอยู่ในมือของสามัญชนที่ได้รับการศึกษาจากทั้งในและต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น นักหนังสือพิมพ์โดยทั่วไปในสมัยนั้นมีได้ทำหน้าที่เพียงแค่เป็นนักหนังสือพิมพ์เท่านั้น แต่ยังเป็นทั้งนักเขียนบทความ นักเขียนอาชีพ และเพิ่มบทบาทของตนในฐานะนักวรรณคดีวิจารณ์ด้วย เช่น ส่ง เทภาสิต จึงถือเป็นการเริ่มเปิดและขยายพื้นที่วรรณคดีวิจารณ์จากยุคบุกเบิกที่อยู่ในกรอบของหอพระสมุดวชิรญาณไปสู่พื้นที่สาธารณะอย่างหนังสือพิมพ์เป็นครั้งแรก

ขณะเดียวกันกลุ่มนักหนังสือพิมพ์เหล่านี้ยังได้เปลี่ยนจุดมุ่งหมายในการวิจารณ์ต่างไปจากกลุ่มนักวิจารณ์รุ่นบุกเบิก กล่าวคือ จากมุ่งใช้การวิจารณ์เพื่อแสดงความรุ่มรวย รุ่งเรืองและมั่งคั่งของวรรณคดีเก่า ซึ่งเป็นการยกย่องเทิดทูนวรรณคดีมรดกเหล่านั้นในฐานะมรดกทางวรรณศิลป์ที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีต ไปสู่การใช้บทวิจารณ์เป็นพื้นที่การสร้างตระหนักรู้และความเท่าทันทั้งต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแวดวงวรรณกรรมและการเกิดขึ้นของงานวรรณกรรมรูปแบบใหม่ ดังเริ่มเห็นจากบทวิจารณ์วรรณคดีในหนังสือพิมพ์บทแรกคือ บทความแสดงความเห็นของ “เทียนวรรณ” ต่อนิทานคำกลอนเรื่อง *พระอภัยมณี* ของสุนทรภู่ มี 2 บท ที่เผยแพร่ใน *ดุสิตวาทพจนกิจ* (พ.ศ. 2445) “เทียนวรรณ” ไม่เพียงต้องการชี้ให้เห็นความดีเด่นของนิทานคำกลอนเรื่อง *พระอภัยมณี* ของสุนทรภู่ ว่ามีคุณค่าเหนือกว่านิทานจักรๆ วงศ์ๆ ที่ได้รับความนิยมในสมัยนั้นอย่างใดเท่านั้น ขณะเดียวกันยังเป็นการโต้ตอบทัศนวิจารณ์ของชนชั้นนำสยามที่เคยประเมินค่านิทานคำกลอนเป็นหนังสือที่ไม่มีคุณค่า ชาวสยามไม่สมควรที่จะอ่านได้ด้วย (สงบ สุริยรินทร์, 2543, 170, 210-213).

เมื่องานบันเทิงคดีร้อยแก้วแนวใหม่ร่วมสมัยได้เปลี่ยนโฉมหน้าการเขียนงานบันเทิงคดีของไทยไปอย่างสิ้นเชิง ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนความนิยมของผู้คนจากการเขียนและการอ่านงานประพันธ์ร้อยกรองไปสู่งานบันเทิงคดีร้อยแก้ว ในช่วงเวลาดังกล่าว ผู้อ่านชาวไทยส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับงานบันเทิงคดีร้อยแก้วรูปแบบใหม่เท่าใดนัก จึงก่อให้เกิดกระแสการวิพากษ์วิจารณ์ในหมู่ผู้อ่านอย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่ *สนุกนิณี* ของกรมหลวงพิชิตปรีชากร (พ.ศ. 2429) ที่แต่งได้อย่างสมจริงเสียดสีจนผู้อ่านเข้าใจว่าเป็นเรื่องจริง จนพระบาท

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขากราบทูลสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เพื่อทรงชี้แจงให้เข้าพระทัยถึงจุดมุ่งหมาย และลักษณะการแต่งที่มีได้มีเจตนาจะกล่าวร้ายหรือแกล้งประจานให้ร้าย วัดบวรนิเวศ ขณะเดียวกันคณะผู้ออกหนังสือ *วชิรญาณวิเศษ* ฉบับนั้น ต้องประกาศแจ้งเพื่อแก้ความเข้าใจผิดแก่ผู้อ่านด้วยเช่นกัน

การสร้างตระหนักรู้และความเท่าทันความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน แวดวงวรรณกรรมนับเป็นองค์ความรู้ที่นักหนังสือพิมพ์ในยุคแรกร่วมกัน สร้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็นบทวิจารณ์ 2 บทของ ส่ง เทภาสิต ที่เผยแพร่ใน วิทยาสาร ในบท “เรื่องประโลมโลก” อธิบายความหมายและลักษณะ เด่นของเรื่องประโลมโลกของไทย เพราะคนไทยส่วนหนึ่งยังเข้าใจว่า เรื่องประโลมโลกที่แต่งเป็นร้อยแก้วจะเป็นเรื่องอ่านเล่น แต่ในความจริง แม้ว่าเรื่องประโลมโลกอาจจะเป็นเรื่องอ่านเล่น ไม่ได้หมายความว่า เรื่อง อ่านเล่นจะเป็นเรื่องประโลมโลกได้ทุกเรื่อง (ส่ง เทภาสิต, 2469, 141-147) ขณะที่บทวิจารณ์ “เรื่องอ่านเล่น” ไม่เพียงอธิบายความหมายและ คุณลักษณะของเรื่องอ่านเล่น (novel) แต่ยังโต้แย้งและแสดงความไม่ เห็นด้วยกับความเห็นของครูในยุคหนึ่งที่เห็นว่า “เรื่องอ่านเล่น” ไร้ประโยชน์ ปราศจากความรู้การสนใจ และห้ามอย่างเด็ดขาดมิให้เด็กอ่าน เรื่อง (ส่ง เทภาสิต, 2469, 148-157) นอกจากนี้ นักหนังสือพิมพ์ในยุคต่อมา ได้ร่วมกันขยายขอบข่ายขององค์ความรู้ด้านนี้ออกไปใช้กับการวิจารณ์ นวนิยายและเรื่องสั้นเพิ่มมากขึ้น ทั้งยังขยายพื้นที่เผยแพร่บทวิจารณ์ วรรณคดีในหนังสือพิมพ์และนิตยสารเพิ่มมากขึ้นกว่ายุคเริ่มต้น นับได้ ว่านักหนังสือพิมพ์และนักวิชาการต่างรับผิดชอบบทบาทและหน้าที่อัน สำคัญนี้ในพื้นที่หนังสือพิมพ์ในช่วงต่อมาถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี ผู้ศึกษาเห็นว่าองค์ความรู้ใหม่ด้านวรรณคดีวิจารณ์สำคัญที่นักวิจารณ์กลุ่มนักหนังสือพิมพ์เหล่านี้ได้ร่วมสร้างขึ้นในสังคมไทย คือ การวิจารณ์แนว “ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน” ซึ่งได้รับแรงกระตุ้นจากทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในที่สำคัญคือ การเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎร (24 มิถุนายน พ.ศ. 2475) ซึ่งไม่เพียงทำให้ประชาชนมีความตื่นตัวในหลักการของประชาธิปไตยที่มุ่งเน้นเรื่องความเสมอภาคและเสรีภาพระหว่างชนชั้นในสังคมเป็นอย่างมาก แต่ยังกระตุ้นให้ทั้งนักวิจารณ์และนักเขียนหันมาสนใจสังคม แสดงความคิดและสะท้อนปัญหาสังคมในงานวรรณกรรมเพิ่มมากขึ้น ส่วนปัจจัยภายนอกที่สำคัญ คือ ตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2480 เป็นต้นมา นักหนังสือพิมพ์ผู้บุกเบิกและวางรากฐานแนววิจารณ์สำคัญ 3 คน คือ อัศนี พลจันทร บรรจง บรรเจิดศิลป์ และ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้รับอิทธิพลความคิดทางสุนทรียศาสตร์ของตอลสตอย นักคิด นักเขียนคนสำคัญชาวรัสเซียได้นำเสนอไว้ในหนังสือ *What is Art?* มาเป็นรากฐานของอุดมการณ์ในการพัฒนาความรู้และแนวคิดกระแสการวิจารณ์ดังกล่าวนี้ โดยพื้นที่เผยแพร่สำคัญ คือ *เอกชน นิกรวันอาทิตย์ อักษรสาส์น* และ *สายธาร* องค์ความรู้ของการวิจารณ์ที่สร้างขึ้นนี้มีอิทธิพลทั้งต่องานศิลปะวรรณกรรม และการวิจารณ์วรรณคดีของไทยขึ้นมากอย่างเป็นระบบที่หนักแน่นและชัดเจน โดยมุ่งเน้นและผลักดันให้ศิลปินและผลงานศิลปะรับใช้ชีวิตของประชาชน ทั้งในฐานะทาสผู้ซื้อสัตย์ นักรบที่แข็งแกร่ง และโคมไฟส่องนำชีวิตของมวลชนไปสู่ความผาสุกและดีงาม

นักหนังสือพิมพ์ผู้บุกเบิกกลุ่มนี้ไม่เพียงแต่สร้างองค์ความรู้ของวรรณคดีวิจารณ์ใหม่ในสังคม นั่นคือ การวิจารณ์แนว “ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน” เท่านั้น ขณะเดียวกันยังนำองค์ความรู้ทางการ

วิจารณ์แนวใหม่ที่สร้างขึ้นนี้มาย้อนพินิจและวิจารณ์มรดกวรรณคดีที่ได้
รับการยกย่องจากนักวิจารณ์ยุคบุกเบิกหลายเรื่อง จึงเกิดการปะทะกัน
ของชุดความรู้ทางการวิจารณ์สองสายที่ต่างกันซึ่งเผยแพร่ออยู่ในขณะนั้น
องค์ความรู้ทางการวิจารณ์ของนักวิจารณ์กลุ่มใหม่นับเป็นการท้าทาย
และสร้างมุมมองการวิจารณ์ใหม่ที่แตกต่างไปจากองค์ความรู้เดิมอย่าง
สิ้นเชิง เพราะมุ่งเปิดโปงให้เห็นว่าวรรณคดีมรดกที่ได้รับการยกย่อง เหล่านี้
แท้ที่จริงแล้วเป็นวรรณคดีของฝ่ายศักดินาที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือที่
จะครอบงำชาวสยามทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็น “วรรณคดีเก่าๆ” (2492)
“รามายณะคืออะไร? แล้วรามเกียรติ์นั้นไหน? ท่านทั้งหลายเอ๋ย” และ
“ลิลิตพระลอ ... วรรณกรรมศักดินา” (2493) ผลงานของ อัศนี พลจันทร
(อัศนี พลจันทร, 2540) เช่นเดียวกับ จิตร ภูมิศักดิ์ ที่นำแนวการวิจารณ์
ดังกล่าวมาแสดงให้เห็นว่าวรรณคดีเก่าหลายชิ้นมีบทบาทสำคัญในทาง
วรรณกรรมบุกเบิก ทั้งยังเป็นช่องทางที่สามารถแหวกจากกรอบอันอึดอัด
ซ้ำซาก จำเจและน่าเบื่อของวรรณกรรมศักดินา อาทิ “บทบาททาง
วรรณคดีของพระมหามานตรี” “นิราศหนองคาย ... วรรณคดีที่ถูกสั่งเผา
และนายทิม ... กวีผู้ถูกโบยและจองจำ” เพื่อเป็นการตอกย้ำให้เห็นว่า
อาวุธทางศิลปะวรรณคดีของพวกเขาชั้นกลางที่เริ่มก่อกำเนิดขึ้น ได้ทวน
กับกรอบประเพณีอันอึดอัดที่มีได้สะท้อนภาพสังคมจากสายตาเจ้านาย
ศักดินาแต่ฝ่ายเดียว กลับสะท้อนผ่านสายตาของพวกไพร่หรือชนชั้น
กลางที่เห็นอกเห็นใจพวกไพร่ และสร้างสำนึกสำคัญอย่างใหม่ขึ้น (จิตร
ภูมิศักดิ์, 2537) ยิ่งไปกว่านั้น นักวิจารณ์กลุ่มนี้ยังได้นำองค์ความรู้ของ
วรรณคดีวิจารณ์แนวนี้ไปพิจารณางานวรรณกรรมร่วมสมัยด้วย เช่น บรรจง
บรรจงศิลป์ วิจารณ์วรรณกรรมร่วมสมัยไว้หลายชิ้นทั้งบทความ “ศิลปะ
วิจารณ์” ที่วิจารณ์ *ปี่สวาท* ของ เสนีย์ เสาวพงศ์ และบทวิจารณ์นวนิยาย

อำนาจของนักวิจารณ์: การสร้างองค์ความรู้ทางการวิจารณ์และพลวัต...

เรื่อง ข้างหลังภาพ ของ “ศรีบูรพา” บทความ “ดูวรรณคดีจากสังคม
ดูสังคมจากวรรณคดี” ต่างชี้ให้เห็นความล่มสลายของชนชั้นผู้ดีในสังคม
เก่าและการเกิดของชนชั้นที่กำลังเจริญรุ่งเรือง หรือ บทความนวนิยาย
จนกว่าเราจะพบกัน ของ “ศรีบูรพา” ที่ชี้ถึงต้นตอของความยากจนชั้น
แค้นและความอยุติธรรมที่เกิดขึ้นกับชีวิตชาวนา (บรรจง บรรเจิดศิลป์,
2517)

แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ความเฟื่องฟูและความมั่งคั่งของ
องค์ความรู้และการวิจารณ์แนว “ศิลปะเพื่อชีวิต และศิลปะเพื่อประชาชน”
กลับต้องชะงักงันลง นับตั้งแต่เกิดกบฏสันติภาพ (พ.ศ. 2485) ที่มีการ
กวาดล้างจับกุมปัญญาชน นักคิด นักเขียน และนักหนังสือพิมพ์ ครึ่งใหญ่
จนกระทั่งถึงทศวรรษที่ 2510 เมื่อปัญญาชนรุ่นใหม่เริ่มรื้อฟื้นและนำงาน
เขียนของนักเขียนหัวก้าวหน้า และแนววิจารณ์ “ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะ
เพื่อประชาชน” ยุคแรกช่วงทศวรรษที่ 2490 มาพิมพ์เผยแพร่ซ้ำอย่าง
แพร่หลาย ทั้ง *ศิลปะวรรณคดีกับชีวิต* และบทความ “ดูวรรณคดีจาก
สังคม ดูสังคมจากวรรณคดี” ของ บรรจง บรรเจิดศิลป์ *ศิลปะการแห่ง
ภาพลักษณ์* ของ ศรีอินทรยุธ (อัศนี พลจันทร) และ *ศิลปะเพื่อชีวิต
ศิลปะเพื่อประชาชน* ของ ทิปร (จิตร ภูมิศักดิ์) จนทำให้การวิจารณ์
แนวนี้นี้ได้รับความนิยมขึ้นเป็นลำดับ แนววิจารณ์ใหม่ไม่เพียงสร้างสำนึก
ร่วมให้กับหนุ่มสาวในช่วงทศวรรษที่ 2510 เท่านั้น แต่ยังกลายเป็นพลัง
ขับเคลื่อนสำคัญทางการเมืองและสังคมในการต่อต้านและตอบโต้อำนาจ
ของผู้ปกครองประเทศในขณะนั้น จนนำไปสู่ชัยชนะของคนหนุ่มสาวและ
ประชาชนในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จึงอาจกล่าวได้ว่า ในยุคนี้เป็น
ช่วงที่องค์ความรู้ทางวรรณคดีวิจารณ์แนวนี้นี้เติบโตและแบ่งบานสูงสุดจน
นำไปสู่การใช้เป็นเกณฑ์ของการสำรวจ ตรวจสอบ ตั้งคำถาม ต่อวรรณกรรม

ว่ามีคุณค่ามีต่อชีวิตและสังคมของประชาชนอย่างไร พร้อมทั้งโจมตีอย่างรุนแรงต่อวรรณกรรมที่ขาดคุณสมบัติเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “วรรณกรรมน้ำเน่า” และวรรณคดีไทยมรดกหลายเล่มที่เคยได้รับการยกย่อง แต่ด้วยจุดยืนและองค์ความรู้ทางวรรณคดีวิจารณ์ที่สร้างมาตรฐานและการประเมินคุณค่าต่อผลงานวรรณคดีที่แตกต่างระหว่างกลุ่มนักวิจารณ์ได้ก่อให้เกิดกรณีพิพาทระหว่างกัน จนนำไปสู่ข้อเสนองาน “เผาวรรณคดี” ในยุคนั้นขึ้นมา

นอกจากนี้ยังพบว่า มีนักหนังสือพิมพ์ร่วมสมัยและในยุคหลังต่อมายังคงสืบทอดและเผยแพร่แนววิจารณ์นี้ต่อไป ไม่ว่าจะเป็นผลงาน คนเขียนหนังสือ (2517) สายธารวรรณกรรมเพื่อชีวิตของไทย (2524) และ คนอ่านหนังสือ (2525) ของ เสถียร จันทิมาธร วรรณวิพากษ์ (2543) ของ คมทวน คันธนู และรวมถึง วางทองแพงปากกา (2527) และ วรรณวิจารณ์ (2538) ผลงานของ บรรจง บรรเจิดศิลป์ ที่ทวนกลับมาเขียนบทวิจารณ์วรรณกรรมอีกครั้งก็ยังไม่ทิ้งอุดมการณ์การวิจารณ์แนวเดิมที่เขาเชื่อมั่น แนววิจารณ์ดังกล่าวไม่ได้สร้างองค์ความรู้ต่อแนวทางการวิจารณ์วรรณคดีเท่านั้น แต่ยังส่งอิทธิต่อการสร้างงานศิลปะแนวใหม่คือ กระแส “เพื่อชีวิต” ทั้งในบทกวี เรื่องสั้น นวนิยาย และขยายออกไปยังบทเพลงในทศวรรษถัดมาด้วย

นักวิชาการทางวรรณคดี: ผู้สร้างศาสตร์และเครื่องมือในการวิจารณ์

นักวิจารณ์ในกลุ่มนักวิชาการทางวรรณคดีเริ่มปรากฏขึ้นพร้อมกับการปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ศาสตร์ทางด้านวรรณคดีวิจารณ์เริ่มก่อตัวขึ้นอย่างเป็นระบบ และวางรากฐานการศึกษาให้กับ

อำนาจของนักวิจารณ์: การสร้างองค์ความรู้ทางการวิจารณ์และพลวัต...

สถาบันการศึกษา นับตั้งแต่พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้เปิดสอนรายวิชา “วรรณคดีวิจารณ์” ขึ้นเป็นครั้งแรก ในแผนกภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2474 และมีนักวิชาการทางวรรณคดีผู้ทรงคุณวุฒิหลายคนที่ร่วมบุกเบิกและสร้างองค์ความรู้และศาสตร์ด้านวรรณคดีศึกษาและวรรณคดีวิจารณ์ขึ้นจนเกิดการเรียนการสอนหนังสือ/ตำราวรรณคดีศึกษาและทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์อย่างมีหลักวิชาการอย่างแท้จริง ทั้งตำราทฤษฎีศึกษาวรรณกรรมแนวสุนทรียศาสตร์แบบตะวันออกที่สำคัญอีก 2 เล่ม คือ *อลังการศาสตร์* ของ วาควณ แต่เขียนขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 12 และไม่ปรากฏว่าเป็นที่รู้จักของกวีไทยโบราณมาก่อน ซึ่ง ป.ส. ศาสตรียุสสอนวรรณคดีสังสกฤตได้แปลจากภาษาสันสกฤตเป็นไทย เมื่อ พ.ศ. 2489 และ *สุไพศาลังการ* เป็นตำราบาลีที่แต่งตามแบบตำราอลังการศาสตร์ของสันสกฤตในคริสต์ศตวรรษที่ 7 ซึ่งอาจารย์ญาณจิตร ได้แปลฉบับอย่างย่อไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2354 จนใน พ.ศ. 2504 นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง ได้เขียนตำรามิถุนฉบับแปลพร้อมคำอธิบายขึ้น ตำราทั้งสองเล่มนี้นับว่าเป็นพื้นฐานที่ใช้กันต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในการประยุกต์ใช้ทฤษฎีศึกษาวรรณคดีแนวสุนทรียศาสตร์แบบตะวันออกกับงานวรรณคดีไทย ผลงานแนวนี้นั้นส่วนใหญ่เป็นงานวิทยานิพนธ์ของบัณฑิตศึกษามากกว่าบทวิจารณ์รายชิ้น อาทิ *อลังการในมหาชาติคำหลวง* วิทยานิพนธ์ของ ลัลลนา ศิริเจริญ และ *ตำราประพันธ์ศาสตร์ไทย : แนวคิดและความสัมพันธ์กับขนบวรรณศิลป์* วิทยานิพนธ์ของ ธเนศ เวศร์ภาดา

ขณะเดียวกันก็ได้เริ่มมีหนังสือ/ตำราที่เป็นศาสตร์ทางด้านวรรณคดีศึกษาและวรรณคดีวิจารณ์แนวตะวันตกเกิดขึ้นพร้อมๆ กัน อาทิ

วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ (พ.ศ. 2486) ของ วิทย์ ศิวะศรียานนท์ นับเป็นตำราทางวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ที่สำคัญเล่มหนึ่ง ซึ่งยังคงได้รับความนิยมและใช้ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เสถียรโกเศศ หรือ ศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธน นำทฤษฎีตะวันตกมาเชื่อมกับการศึกษาวรรณคดีและศิลปะ โดยเน้นการแสดงออกและองค์ประกอบทางวรรณศิลป์ ซึ่งต่อมาได้นำบทบรรยายตลอดระยะเวลากว่า 10 ปีมาเรียบเรียงและจัดพิมพ์เป็นหนังสือ การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์ นอกจากนี้ยังคงมีการสร้างองค์ความรู้ด้านวรรณคดีวิจารณ์ไทย เช่น พระวรเวทย์พิสิฐ อาจารย์ในแผนกวิชาภาษาไทยและภาษาโบราณตะวันออก ได้แต่งตำราหลักภาษาไทย ประวัติวรรณคดีไทย และยังมีคำอธิบายในการสอนวิชาวรรณคดีไทย ทั้ง นิราศนรินทร์ กำสรวลศรีปราชญ์ และ ลิลิตพระลอ ซึ่งได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในรูปตำราและหนังสือของอาจารย์รุ่นบุกเบิกกลุ่มนี้ยังคงได้รับความนิยมและใช้ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

จากความพยายามของนักวิจารณ์กลุ่มนักวิชาการทางวรรณคดีเหล่านี้ต่างได้ร่วมมือกันเพิ่มพูนองค์ความรู้และพัฒนาศาสตร์ทางวรรณคดีศึกษาและวรรณคดีวิจารณ์ขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาหนึ่งศตวรรษ ซึ่งเติบโตไปพร้อมกับ การขยายตัวของสถาบันการศึกษาทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคที่ขยายจากการเรียนการสอนการวรรณคดีวิจารณ์ออกไปครอบคลุมทั้งในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอกตามลำดับ อย่างที่ทราบกันว่า วัฒนธรรมการวิจารณ์ลายลักษณ์อักษร วัฒนธรรมของไทย แต่ได้มาจากตะวันตกตั้งแต่เริ่มต้น จึงเป็นที่น่าสังเกตว่า ศาสตร์และองค์ความรู้ทางวรรณคดีวิจารณ์ที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เป็น การนำเข้า ส่งต่อ และสืบทอดองค์ความรู้ด้านทฤษฎีวรรณคดีจาก

อำนาจของนักวิจารณ์: การสร้างองค์ความรู้ทางการวิจารณ์และพลวัต...

ต่างประเทศทั้งสิ้น นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2510 ที่อาจารย์สุชาติ เมอร์เรย์ ได้นำทฤษฎีวิจารณ์ตะวันตกแนวใหม่เข้ามาสอนเพิ่มขึ้น ในวชิรวรรณคดีวิจารณ์ ระดับปริญญาโท ที่เริ่มเน้นการวิจารณ์แผนใหม่ การวิจารณ์เชิงปฏิบัติ (Practical Criticism) ของ ไอ. เอ. ริชาร์ดส์ (I. A. Richards) การวิจารณ์แนวต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวจิตวิทยา (The Psychological Approach) และแนวแบบฉบับ (The Archetypal Approach) ได้ก่อให้เกิดความตื่นตัวทั้งในและนอกแวดวงนักวิชาการทางวรรณคดี โดยเฉพาะผลงานวิทยานิพนธ์ 2 เล่ม คือ *การนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่มาใช้กับวรรณคดีไทย* ของ ชลธิรา สัตยาวัฒนา ซึ่งเริ่มต้นด้วยการให้ข้อมูลเกี่ยวกับทฤษฎีและตัวอย่างการวิจารณ์แบบตะวันตก โดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่างจิตวิทยากับการวิจารณ์วรรณกรรม และได้ทดลองใช้แนวจิตวิทยาในการวิจารณ์วรรณคดีไทย เช่น *ขุนช้างขุนแผน สิ่งทอภาพ พระอภัยมณี สังข์ทอง กำสรวลศรีปราชญ์ บทเห่เรื่องกาگی* และกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ (ชลธิรา สัตยาวัฒนา, 2513) และวิทยานิพนธ์สำคัญอีกชิ้น คือ *พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์* ของ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร นับเป็นงานชิ้นแรกๆ ที่ได้นำทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่ (The New Criticism) และทฤษฎีแนวจิตวิทยามาประยุกต์ใช้กับการวิจารณ์วรรณคดีไทย (สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร, 2514) อาจกล่าวได้ว่า งานทั้งสองชิ้นสนับสนุนให้เห็นว่า ทฤษฎีวิจารณ์วรรณกรรมช่วยสร้างมุมมองใหม่ๆ ในการศึกษาวรรณคดีมรดกซึ่งต่างจากที่เคยมีผู้ศึกษามาแล้ว ขณะเดียวกันยังนับเป็นงานรุ่นบุกเบิกชิ้นแรกที่น่าทฤษฎีวรรณคดีมาใช้ศึกษาวิจารณ์เต็มรูปแบบและเป็นระบบ อันเป็นต้นแบบให้กับงานศึกษาวิจารณ์ในรุ่นต่อมาด้วย

ความเติบโตขององค์ความรู้และศาสตร์ด้านวรรณคดีวิจารณ์ของ
วงวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ของไทยเพิ่มมากขึ้นไป
พร้อมกับความตื่นตัวของนักวิชาการด้านวรรณคดีไทยที่ขานรับแนวคิดใหม่
ทางทฤษฎีและวิธีวิทยาทางวรรณคดีวิจารณ์จากตะวันตก จนก่อให้เกิด
ความเฟื่องฟูของการนำเอาทฤษฎีวิจารณ์แนวใหม่จากตะวันตกเป็น
จำนวนมาก โดยเฉพาะนักวิชาการด้านวรรณกรรมของไทย ซึ่งเป็นผู้มีความ
รู้พื้นฐานทางวรรณกรรมสากลเป็นอย่างดีเริ่มแสวงหา และทดลอง
นำทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์หลายสำนักมาวิจารณ์วรรณกรรมไทย ไม่ว่าจะเป็น
ทฤษฎีโครงสร้างนิยม (Structuralism) ทฤษฎีรูปแบบนิยม (Formalism) ทฤษฎีสตรีนิยม (Feminism) ทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยม (Post-Structuralism) ทฤษฎีรื้อสร้าง (Deconstruction) หลังอาณานิคม (Post-Colonial) วัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studied) นิเวศสำนึก (Eco-Criticism) รวมถึงกระแสคิดแบบหลังสมัยใหม่ (postmodernism) ผลงานวิจารณ์ของนักวิชาการทางวรรณคดีเหล่านี้ ไม่เพียงแต่เปิดมุมมอง
ใหม่ๆ กับการวิจารณ์ ขณะเดียวกันยังสร้างข้อถกเถียงและ
ประเด็นศึกษาใหม่ๆ ที่น่าสนใจ โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับแนวคิด
เรื่อง วาทกรรม (discourse) อัตลักษณ์ (identity) ความเป็นชายขอบ (marginal) เพศสภาวะ (gender) ความเป็นอื่น (the others) สัมพันธบท
หรือสหบท (intertextuality) และเรื่องเล่า (narratology) องค์ความรู้
เหล่านี้ไม่เพียงเป็นรากฐานสำคัญที่ช่วยให้งานวิจัยทางด้านวรรณคดี
ศึกษาและวรรณคดีวิจารณ์อย่างคึกคักและเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น แต่ยังสร้าง
แง่มุมศึกษาใหม่ๆ ให้กับก่อให้เกิดการย้อนกลับไปพิจารณาวรรณคดีและ
วรรณกรรมเก่าด้วย จนกลายเป็นแนวโน้มในวงวิชาการของไทยในยุค
ปัจจุบัน

อำนาจของนักวิจารณ์: การสร้างองค์ความรู้ทางทฤษฎีการวิจารณ์และพลวัต...

แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า องค์ความรู้ทางทฤษฎีการวิจารณ์ที่ถ่ายทอดกันอยู่นั้น ส่วนใหญ่เป็นการนำเสนอตามความชื่นชอบและความเชี่ยวชาญของนักวิชาการทางวรรณคดีแต่ละคน จึงทำให้ขาดความรู้เชิงประวัติพัฒนาการที่ทำให้เข้าใจที่มาของรากความคิดในการก่อกำเนิดทฤษฎีวรรณคดีเหล่านั้น พร้อมทั้งความเชื่อมโยงทั้งในเชิงคัดค้านและ/หรือสนับสนุนระหว่างทฤษฎีวรรณคดีที่มาก่อน และการส่งทอดความรู้ไปยังทฤษฎีที่เกิดขึ้นตามมาอย่างไร จนประมาณ 2 ปีที่ผ่านมาจึงเริ่มมีนักวิชาการทางวรรณคดีของไทยเขียนหนังสือ/ตำราเกี่ยวกับประวัติทฤษฎีวรรณคดีตะวันตกขึ้นเผยแพร่

อย่างไรก็ดี ผู้ศึกษาเห็นว่าการส่งสมองค์ความรู้ด้านวรรณคดีวิจารณ์ของนักวิจารณ์กลุ่มนี้ด้วยการรับสืบทอดความรู้จากวงวิชาการตะวันตกแต่เพียงอย่างเดียวมาโดยตลอดกว่าหนึ่งศตวรรษเช่นนี้ จึงทำให้วงวิชาการขาดการสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ทางทฤษฎีวรรณคดีที่เป็นของตนเอง ดังที่ เจตนา นาควัชระ นักวรรณคดีวิจารณ์อาวุโสพยายามเรียกร้องมาโดยตลอดให้นักวิชาการด้านวรรณคดีของไทยสร้าง “ทฤษฎีจากแผ่นดินแม่” ด้วยตนเองด้วย

พื้นที่การถ่ายทอดและพัฒนาองค์ความรู้ทางวรรณคดีวิจารณ์ของนักวิชาการทางวรรณคดีมิได้ปิดกันอยู่แต่เฉพาะในขอบเขตของสถาบันการศึกษาเท่านั้น แต่ไปขยายไปสู่ผู้สนใจนอกวงวรรณคดีด้วย โดยอาศัยหนังสือพิมพ์และนิตยสารเพื่อสร้าง เผยแพร่ และประยุกต์ใช้องค์ความรู้ทางวรรณคดีวิจารณ์ในการวิเคราะห์วรรณกรรมทั้งในรูปของบทความและบทวิจารณ์ โดยเริ่มต้นขึ้นขึ้นพร้อมกับการจัดทำวารสารขึ้นเองภายในมหาวิทยาลัย เช่น วารสารมหาวิทยาลัย ฉบับปฐมฤกษ์ พ.ศ. 2480 เป็นวารสารประจำของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่เผยแพร่ภายในมหาวิทยาลัย

เปิดคอลัมน์วิจารณ์วรรณกรรม เผยแพร่บทวิจารณ์ของอาจารย์และนิสิตหลายเรื่อง เช่น นาท ชิตวารี วิจารณ์นวนิยายเรื่อง “แหวนประดับก้อย” ของ สันต์ ท. โกมลบุตร (พ.ศ. 2481) และ บทวิจารณ์ “ผู้ดี” ของ นิลวรรณ ปิ่นทอง (พ.ศ. 2481) ซึ่งยังเป็นนิตยสารปีที่ 4 คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ศึกษาเห็นว่าเมื่อวรรณคดีวิจารณ์ได้รับการพัฒนาขึ้นมาเป็นศาสตร์เฉพาะ และนักวิชาการด้านวรรณคดีเริ่มนำทฤษฎีวรรณคดีมาใช้ในบทวิจารณ์เพิ่มมากขึ้น ทำให้นักวิชาการด้านวรรณคดีมีศักดิ์และสิทธิในฐานะผู้รู้และผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณคดีแทนที่นักวิจารณ์ในกลุ่มนักหนังสือพิมพ์ถือครองพื้นที่อยู่เดิม และนักวิชาการด้านวรรณคดีต่างได้ครอบครองความรู้และพื้นที่ของวรรณคดีวิจารณ์ในสังคมไว้ได้อย่างเหนียวแน่นมาอย่างต่อเนื่องกว่าครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา นับตั้งแต่ นักวิชาการทางวรรณคดีเริ่มขยายพื้นที่วิจารณ์ของตนออกไปนอกกรอบมหาวิทยาลัยซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนและเข้มข้นในช่วงที่แนววิจารณ์ “ศิลปะเพื่อชีวิต และศิลปะเพื่อประชาชน” เฟื่องฟู เพราะพบว่าหนังสือพิมพ์และนิตยสารหลายฉบับเริ่มเปิดพื้นที่เผยแพร่บทความและบทวิจารณ์ให้กับนักวิชาการด้านวรรณคดีเหล่านี้แล้ว และได้ขยายออกไปยังหนังสือพิมพ์และนิตยสารฉบับอื่นๆ เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ จนเฟื่องฟูสูงสุดในช่วงทศวรรษที่ 2530 เพราะหนังสือพิมพ์และนิตยสารเกือบทุกฉบับส่วนใหญ่เปิดพื้นที่ให้กับคอลัมน์วิจารณ์วรรณกรรม และคอลัมน์แนะนำหนังสือ เช่น *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ฉบับนักศึกษา *โลกหนังสือ* *บ้านไม่รู้อยู่* *ถนนหนังสือ* *ข้อกระดูก* (ยุคแรก พ.ศ. 2521-2523) *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์* *มติชนสุดสัปดาห์* *กรุงเทพธุรกิจ* (จุดประกายวรรณกรรม) *เนชั่นสุดสัปดาห์* *ลีลัน* *The Earth 2000* *GM Magazine* เป็นต้น จึงทำให้

อำนาจของนักวิจารณ์: การสร้างองค์ความรู้ทางการวิจารณ์และพลวัต...

นักวิจารณ์ในกลุ่มนักวิชาการทางวรรณคดีหลายคนเป็นที่รู้จักในสังคมกว้างมากขึ้น เพราะมีคอลัมน์วรรณคดีวิจารณ์เป็นของตนเอง อาทิ ดวงมน จิตรจำนง ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชช์ นพพร ประชากุล กุสุมา รักชมณี วินิตา ดิถียนต์ ยุธจักร บุญสนธิ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ กอบกุล อิงคุทานนท์ บรรยาภาศของ “การวิจารณ์ข้อวิจารณ์” ที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งในยุคที่การวิจารณ์เฟื่องฟูทั้งในระหว่างนักวิชาการทางวรรณคดีด้วยกันเอง และนักวิจารณ์นอกกลุ่ม นับเป็นการเน้นย้ำความสำคัญขององค์ความรู้ด้านวรรณคดีวิจารณ์ได้เป็นอย่างดีว่า การวิจารณ์ช่วยสร้างความรู้รวมรวยของความหมายให้กับตัวบทวรรณคดี เพราะเมื่อเปลี่ยนเครื่องมือหรือทฤษฎีในการศึกษา มุมมองของนักวิจารณ์ที่มีต่อวรรณคดีเรื่องเดียวกันก็เปลี่ยนไปด้วย

อย่างไรก็ดี เมื่อสื่อสิ่งพิมพ์กระแสหลัก โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์และนิตยสารตกอยู่ในภาวะถดถอยซบเซา และค่อยๆ ทยอยปิดตัวลงอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจใน พ.ศ. 2540 ทำให้เวทีและพื้นที่เผยแพร่งานวรรณกรรมค่อยๆ หดหายไปอย่างต่อเนื่อง นักวิชาการด้านวรรณคดีจึงต้องย้อนกลับมาใช้พื้นที่และสื่อภายในสถาบันการศึกษา เช่นเดิมเป็นพื้นที่หลักในการสร้างองค์ความรู้ทางด้านวรรณคดีวิจารณ์เพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าวารสารวิชาการและหนังสือวิชาการทางวรรณกรรมเข้ามารับหน้าที่เปิดเวทีการวิจารณ์วรรณกรรม ทั้งในแง่ของจำนวนและความสม่ำเสมอในการเผยแพร่ของวารสารวิชาการทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ขณะเดียวกันจำนวนหนังสือรวมบทวิจารณ์ทฤษฎีการวิจารณ์วรรณกรรม และหนังสือรวมบทความทางวรรณกรรมและวรรณกรรมศึกษาที่เพิ่มมากขึ้นด้วย

นักอ่าน : ผู้สร้างความหลากหลายของรูปแบบและพื้นที่การวิจารณ์

ช่วงประมาณสองทศวรรษที่ผ่านมาเริ่มมีการถ่ายโอนอำนาจของกลุ่มนักวิจารณ์จากนักหนังสือพิมพ์และนักวิชาการด้านวรรณคดีไปสู่กลุ่มนักอ่านมากขึ้น ผู้ศึกษาเห็นว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดมาจากปัจจัยสำคัญหลายประการที่เกิดขึ้นในเวลาไล่เลี่ยกัน ปัจจัยแรก คือ การส่งคลอนอำนาจการสร้างความรู้และครอบครองพื้นที่ของนักหนังสือพิมพ์และนักวิชาการด้านวรรณคดี นับตั้งแต่วิกฤตของสื่อสิ่งพิมพ์ในประเทศไทย ทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นตลอดช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา วงการหนังสือพิมพ์และนิตยสารเข้าสู่วิกฤตอย่างจริงจังตั้งแต่ พ.ศ. 2558 ทำให้ นิตยสารและหนังสือพิมพ์ค่อยๆ หายยบปิดตัวลงอย่างต่อเนื่อง และส่งผลโดยตรงต่อพื้นที่เผยแพร่บทวิจารณ์ในสังคมไทยอย่างมีอภยเจียงได้ เพราะทำให้เวทีหรือพื้นที่เผยแพร่งานและความรู้ทางด้านวรรณคดีวิจารณ์ค่อยๆ หดหายไปอย่างต่อเนื่อง ขณะที่สื่อสิ่งพิมพ์ประสบปัญหาพื้นที่ใหม่อย่างอินเทอร์เน็ตกลายเป็นสื่อที่เติบโตและขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว จนในที่สุดสามารถกลายเป็นสื่อหลักที่ทดแทนสื่อสิ่งพิมพ์เดิมได้

ปัจจัยที่สองคือ นักคิดและนักวิจารณ์ชาวตะวันตกจำนวนไม่น้อย ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 เอื้อมระอาต่อทิศทางของความคิดที่เน้นความยิ่งใหญ่ของปัจเจกศิลป์ของผู้สร้างสรรค์ที่ถูกยกฐานะขึ้นสู่ระดับเทพ (apotheosis) ซึ่งเป็นการยกย่องผู้แต่งไปจนสุดทางแล้ว ดังที่ โรลันด์ บาร์ธส์ (Roland Barthes) ได้แสดงจุดยืนของตนไว้อย่างชัดเจนในบทความ “มรณกรรมของผู้แต่ง” (The Death of the Author) ค.ศ. 1968 โดยพยายามที่จะลดความสำคัญของผู้สร้างลงด้วยการชี้ให้เห็นว่าผู้แต่งมิใช่เป็นเจ้าของเสียทั้งหมด แต่ทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ประสมคำและประสมความที่ดึงมาจากภูมิทรัพย์ร่วมในทางวรรณศิลป์ ซึ่งเขาเรียกว่า “พจนานุกรม”

อำนาจของนักวิจารณ์: การสร้างองค์ความรู้ทางการวิจารณ์และพลวัต...

และพจนานุกรมที่ว่านี้ก็หลอมรวมงานเขียนจากหลายวัฒนธรรมเอาไว้เช่นกัน และเขาได้เปิดทางออกไปสู่โลกอันกว้างใหญ่ของผู้อ่าน (เจตนา นาควัชระ ใน รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ และคณะ, 2547, 710-713) ทั้งนี้ การผลักดันให้ผู้อ่านเป็นผู้สร้างตัวบทแทนที่จะเป็นเพียงแต่ผู้รับ จึงทำให้ผู้อ่านมีหน้าที่สร้างตัวบทใหม่มากขึ้น สถานภาพของนักอ่านได้รับการเสริมให้แข็งแกร่งและมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น จากแนวคิดหลังสมัยที่ท้าทายความศักดิ์สิทธิ์ทั้งองค์ความรู้ที่สร้างขึ้นและอำนาจของนักวิชาการทางวรรณคดีในยุคที่ผ่านมาในฐานะผู้สร้างองค์ความรู้ว่า องค์ความรู้เหล่านั้นมิใช่ความจริง แต่เป็นเพียงเรื่องเล่าเรื่องหนึ่งเท่านั้น ขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้กับผู้อ่านทุกคนว่ามีสิทธิ์ที่จะตีความผลงานวรรณคดีได้อย่างเท่าเทียม

ปัจจัยประการสุดท้ายคือ เทคโนโลยีการสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ตเริ่มได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้น ผู้อ่านในฐานะผู้ใช้บริการสามารถที่จะสร้างเนื้อหา ข้อมูลต่าง ๆ ได้ด้วยตัวเอง และยังเปิดช่องทางให้ผู้อ่านสามารถที่จะติดต่อและโต้ตอบระหว่างผู้ให้บริการและผู้ให้บริการแบบทันทีทันใด ขณะเดียวกันผู้ใช้บริการยังสามารถใช้พื้นที่ดังกล่าวสร้างเนื้อหาที่เป็นข้อมูลส่วนตัว ความรู้ เรื่องราวต่าง ๆ ทั้งในรูปแบบตัวหนังสือ และสื่อต่าง ๆ อาทิ ภาพ เสียง คลิปวิดีโอ เพื่อเผยแพร่ออกสู่สาธารณะ อีกทั้ง สื่ออินเทอร์เน็ตยังเปิดโอกาสให้สามารถแสดงปฏิสัมพันธ์ (interactive) ระหว่างกันอย่างเสรี โดยที่ไม่มีขอบเขตของพื้นที่ เพศ อายุ ความรู้ ประสบการณ์

ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ได้เปิดโอกาสให้เสียงของนักอ่านที่แต่เดิมทำได้เพียงวิจารณ์แบบมุขปาฐะในกลุ่มเล็กๆ และในพื้นที่เฉพาะของตน ได้มีโอกาสแสดงภูมิรู้ของตนผ่านบทวิจารณ์แบบลายลักษณ์เพิ่มมากขึ้น โดย

อาศัยอินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่เผยแพร่วรรณคดีวิจารณ์ของตน นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังพบว่าพื้นที่ยังเป็นตัวกำหนดรูปแบบและวิธีการวิจารณ์ของ ผู้อ่านด้วย โดยแบ่งเป็น 3 พื้นที่ใหญ่ๆ ตามกระแสความนิยมที่เปลี่ยนแปลง ไป เริ่มจาก *เว็บไซต์* จัดได้ว่าเป็นพื้นที่วิจารณ์วรรณกรรมที่เก่าแก่แห่ง แรกในอินเทอร์เน็ต แต่ในปัจจุบันไม่ค่อยคึกคักเท่าเดิมและเว็บไซต์บางแห่ง ก็ปิดตัวลงแล้ว ซึ่งเว็บไซต์สำคัญที่สนับสนุนพื้นที่วิจารณ์ในยุคนั้น เช่น เว็บไซต์พันทิป ที่ “โตะห้องสมุด” และ “กลุ่มถนนนักเขียน” *เว็บไซต์ thaiwriter.net* (เปิดตัวแล้ว) และ *เว็บไซต์ “เด็กดี”* ซึ่งเว็บไซต์เด็กดีต่าง จากเว็บไซต์อื่น เพราะเปิดพื้นที่ให้วิจารณ์งานวรรณกรรมออนไลน์ทั้งที่ เขียนจบและยังเขียนไม่จบ (นับเป็นการสร้างชนบทใหม่ของการวิจารณ์) และมุ่งเน้นการใช้บทวิจารณ์เป็นเครื่องมือพัฒนานักเขียนหน้าใหม่ไป พร้อมกันด้วย ทั้งยังได้นับความนิยมมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

บล็อก นับเป็นพื้นที่เผยแพร่บทวิจารณ์ที่เข้มแข็งต่อจากเว็บไซต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน bloggong ซึ่งผู้อ่านที่เผยแพร่ผลงานวิจารณ์ เรียกว่า บล็อกเกอร์ ซึ่งบล็อกเกอร์ที่ทำงานสม่ำเสมอจนถึงปัจจุบัน และ เป็นที่รู้จักในกลุ่มนี้มีหลายคน เช่น “ผู้สาวเมืองยศ” “ยาคุลท์” “แม่ไก่” “ฟิลิเชียนา” “พุดน้ำบุศย์” “phoneab” “หวานเย็นผสมโซดา” และ “อุ้มสม”

สื่อสังคมออนไลน์ (social media) มีทั้งในเฟซบุ๊กส่วนตัวและเฟซบุ๊กแฟนเพจ เป็นพื้นที่ที่ได้รับความนิยมมากในปัจจุบัน สำหรับเพจ วิจารณ์ที่ได้รับความนิยม เช่น “อ่านเอาเพื่อน” “โลกในมือผู้อ่าน” “วรรณกรรมไม่จำกัด” “หนังสือปันกันอ่าน” “มวจ. มาตรฐานวรรณกรรม พิมพ์จำกัด” “Papercut” “เปลี่ยนปก” และ “คนอ่านคออ่อน”

อย่างไรก็ดี ผู้ศึกษาเห็นว่าแม้องค์ความรู้ทางวรรณคดีวิจารณ์ของกลุ่มนักอ่านไม่เข้มข้นและเป็นหลักการที่ชัดเจนเหมือนนักวิจารณ์กลุ่มอื่นๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ความน่าสนใจของของกลุ่มนักอ่านอยู่ที่อำนาจของการสร้างรูปแบบและวิธีการวิจารณ์ใหม่ๆ ที่เหมาะสมกับพื้นที่เผยแพร่และความนิยมของรับในพื้นที่แห่งนั้น รูปแบบที่สร้างขึ้นนี้ได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้น และมีแนวโน้มว่าอาจจะแทนที่รูปแบบเดิมของบทวิจารณ์ลายลักษณ์ในสิ่งพิมพ์ที่เราคุ้นเคยกันมานานด้วย ดังจะเห็นได้ว่า บทวิจารณ์ที่เผยแพร่ทั้งในเว็บไซต์บล็อกและเฟซบุ๊ก ผู้เขียนส่วนใหญ่จะเป็นนักอ่านทั่วไปที่ไม่มีผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญทางวรรณกรรมดังเช่นนักวิชาการด้านวรรณคดี บทวิจารณ์ที่นำเสนอส่วนใหญ่จึงมีไต่บทวิจารณ์วรรณกรรมเต็มรูปแบบเหมือนเดิม แต่ได้ลดระดับภาษาเขียนที่เป็นทางการมาเป็นภาษาเพื่อการและภาษาพูดแทน จนอาจเรียกวิธีการเขียนวิจารณ์แบบนี้ใหม่ว่า “มุขปาฐะแบบลายลักษณ์” และปรับลดขนาดของบทวิจารณ์ให้สั้นลงเรื่อยๆ ตามความเหมาะสมของพื้นที่และความนิยมผู้รับ เช่น ในบล็อกแก๊ง เว็บไซต์ของสำนักพิมพ์ และเว็บไซต์หนังสือในประเทศไทยนิยมบทวิจารณ์ขนาดสั้น ที่เริ่มต้นบทวิจารณ์ด้วยภาพปกหนังสือ คำโปรยปกหนังสือหรือของสำนักพิมพ์ ต่อจากนั้นจึงเล่าเรื่องย่อและแสดงความรู้สึกของผู้วิจารณ์ที่มีต่อหนังสือ ใช้ภาษาที่เป็นกันเองเพื่อแสดงใกล้ชิดกับผู้รับ จึงต่างจากการวิจารณ์ในเว็บไซต์เดกดี ที่นักอ่านวิจารณ์ทั้งนิยายทั้งที่เขียนจบแล้วและที่ยังเขียนไม่จบ นิยมวิจารณ์ตามองค์ประกอบทางวรรณศิลป์ อาทิ การเปิดเรื่อง แก่นเรื่อง โครงเรื่อง ตัวละคร ฉาก บทสนทนา บทบรรยาย การดำเนินเรื่องและ การปิดเรื่อง ในบทวิจารณ์นิยมเพิ่มภาพปก ภาพตัวละคร และ ป้ายชื่อนิยาย (Banner) ขณะที่การวิจารณ์ในเฟซบุ๊ก นักอ่านมักเขียนแสดงทัศนะวิจารณ์สั้นๆ

หรือบทวิพากษ์หนังสือขนาดสั้นประมาณ 5-15 บรรทัด พร้อมภาพปกหนังสือ และการคัดคำคมหรือ “วรรคทอง” ในหนังสือเรื่องนั้นมานำเสนอไว้ด้วย เพื่อให้สะดวกในการอ่านผ่านหน้าจอมาร์โฟน การปรับลดขนาดของ บทวิจารณ์ในครั้งนี้อัดดัดคล้องกับรสนิยมของผู้รับในปัจจุบันที่นิยมการอ่านและแชร์ข้อความขนาดสั้นที่มีรูปสวยงาม จึงไม่ค่อยพบการวิจารณ์ขนาดยาวเผยแพร่ในเฟซบุ๊กเท่าใดนัก

นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้อ่านยังได้สร้างรูปแบบการวิจารณ์ขึ้นใหม่นั้นคือ “มุขปาฐะออนไลน์” นับเป็นการปรับตัวของการวิจารณ์วรรณคดีมุขปาฐะเข้าสู่ช่องทางอินเทอร์เน็ต ซึ่งพื้นที่สำคัญในการเผยแพร่คือ เว็บไซต์ยูทูบ (youtube.com) เปิดพื้นที่นักอ่านสามารถที่จะสร้างช่อง (channel) เฉพาะของตนเพื่อเผยแพร่ผลงานในรูปของคลิปวิดีโอและคลิปเสียงที่เกี่ยวกับวรรณคดีวิจารณ์ในรูปแบบต่างๆ อาทิ การเปิดตัวหนังสือ การวิจารณ์หนังสือ การเสวนา สัมมนา และประชุมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการวิจารณ์วรรณคดี ในปัจจุบันวิธีการวิจารณ์เช่นนี้ทวีความนิยมมากขึ้น เพราะไม่เพียงแต่ช่วยเผยแพร่การวิจารณ์วรรณคดีไปสู่ผู้รับในวงกว้างขึ้นเท่านั้น แต่ยังเปิดโอกาสให้ผู้สนใจติดตามชมรายการวิจารณ์วรรณคดีที่ตนสนใจย้อนหลังได้ แม้พลาดโอกาสที่จะเข้าร่วมกิจกรรมในครั้งนั้นก็ตาม

บทสรุป

อำนาจและองค์ความรู้ของนักวิจารณ์ถือว่าเป็นปัจจัยหลักประการสำคัญที่ก่อให้เกิดพลวัตของการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์วรรณคดีวิจารณ์ในประเทศไทยตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา โดยมียกนักวิจารณ์กลุ่มสำคัญ 4 กลุ่ม คือ กษัตริย์และชนชั้นนำ นักหนังสือพิมพ์

อำนาจของนักวิจารณ์: การสร้างองค์ความรู้ทางการวิจารณ์และพลวัต...

นักวิชาการด้านวรรณคดี และนักอ่านไม่เพียงชี้แนะแนวทางและรูปแบบการวิจารณ์ของผู้คนและสังคมในยุคของตนเท่านั้น แต่ยังสร้างความเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายให้กับทั้งรูปแบบ เนื้อหา แนวคิด ทฤษฎี พื้นที่ และปฏิบัติการของวรรณคดีวิจารณ์ของไทยในภาพรวมด้วย ขณะเดียวกันองค์ความรู้ของกลุ่มนักวิจารณ์เหล่านี้ยังสร้างความรุ่มรวยให้กับมุมมองและเครื่องมือเฉพาะในการวิจารณ์และการประเมินคุณค่าของผู้คนต่อดัชนีวรรณคดี (text) เพราะตัวบทที่คุ้นเคยกลายเป็นสิ่งใหม่และต่างไปจากเดิม เมื่อเราเปลี่ยนมุมมองและเครื่องมือวิจารณ์ตามองค์ความรู้ที่นักวิจารณ์แต่ละกลุ่มสร้างขึ้น

ดังนั้น หากจะให้คำตอบว่าพัฒนาการของวรรณคดีวิจารณ์ของสังคมไทยในอนาคตจะเป็นในทิศทางใด คงต้องพิจารณาว่าในขณะนั้นนักวิจารณ์กลุ่มใดที่กำลังกุมอำนาจในฐานะผู้สร้างองค์ความรู้ของวรรณคดีวิจารณ์ให้กับสังคมพลวัตการวิจารณ์วรรณคดีของไทยนับเป็นเรื่องที่ต้องเฝ้ามองกันต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- จิตร ภูมิศักดิ์. (2537). *บทวิเคราะห์ มรดกวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: ศยาม. จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2556). “วินิจฉัยเรื่อง กฤษณาสนน้อง” ใน *ประชุมพระราชนิพนธ์ในรัชการที่ 5 ภาค ปกีกะ 2* (น.104-133). นนทบุรี: ต้นฉบับ.
- เจตนา นาควัชระ. (2547). *บทวิเคราะห์ บทความมรดกกรรมของผู้แต่ง ใน รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ และคณะ. พลังการวิจารณ์: วรรณศิลป์*. (น. 710-714). กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น.

- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ และ ดวงมน จิตรจำนงค์. (2541).
 ทอไหมในสายน้ำ 200 ปี วรรณคดีวิจารณ์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2.
 กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น.
- ชลธิรา ลัตยาวัฒนา. (2513). การนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่มาใช้กับ
 วรรณคดีไทย วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต แผนกวิชาภาษา
 ไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2459). ตำนาน
 หอพระสมุด หอพระมณเฑียรธรรม หอวชิรญาณ หอพุทธสาสน
 สังคหะ แลหอสมุดสำหรับพระนคร. กรุงเทพฯ: พิพิธมณฑลกร.
 ธเนศ เวศร์ภาดา. (2543). 12 ปีวรรณคดีวิจารณ์ไทย (2526-2538). ใน
 ทะเลปัญญา. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- ธัญญา สังขพัฒน์ธานนท์. (2529). ลักษณะและวิวัฒนาการของการวิจารณ์
 วรรณกรรมในประเทศไทยในรอบหนึ่งศตวรรษ (พ.ศ. 2419-
 2519). (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต) การศึกษา
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, พิษณุโลก.
- _____. (2539). วรรณกรรมวิจารณ์. ปทุมธานี: นาค.
- บรรจง บรรเจอดศิลป์. (2517). ศิลปวรรณคดีกับชีวิต. กรุงเทพฯ: กลุ่ม
 ผู้หญิงธรรมศาสตร์.
- _____. (2469). "เรื่องประโลมโลก" ใน ส. พลายน้อย (นามแฝง).
 (2536). ความรัก-ชีวิตและงาน ส่ง เทภาสิต ต้นแบบของ สันต์
 เทวรักษ์. (น. 141-148). กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.
- _____. (2469). "เรื่องอ่านเล่น" ใน ส. พลายน้อย (นามแฝง).
 (2536). ความรัก-ชีวิตและงาน ส่ง เทภาสิต ต้นแบบของ สันต์
 เทวรักษ์. (น. 149-157). กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

อำนาจของนักวิจารณ์: การสร้างองค์ความรู้ทางการวิจารณ์และพลวัต...

สงบ สุริยรินทร์. (2543). *เทียนวรรณ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กทม.: รวมสาส์น.

สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร. (2514). *พระอภัยมณี: การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต) แผนกวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อรพินทร์ คำสอน และ กรรณิการ์ วัฒนภูมิรักษ์. (2557). *การวิจารณ์วรรณศิลป์: รอยต่อระหว่างวัฒนธรรมลายลักษณ์กับสื่อสิ่งพิมพ์*. (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: โครงการวิจัย "การวิจารณ์ศิลปะ: รอยต่อระหว่างวัฒนธรรมสื่อสิ่งพิมพ์กับสื่ออินเทอร์เน็ต" (ถ่ายสำเนา).

อัศนี พลจันทร. (2540). *รวมบทความ*. กรุงเทพฯ: สามัญชน.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2555). *คิดอย่างมีเขล ฟูโกต์ คิดอย่างวิพากษ์: จากวาทกรรมของอัตบุคคล ถึงจุดเปลี่ยนของอัตตา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.